

INTERAKTIV MULOQOT HARBIY SHAXSINING METAKOMPITENTLIK ELEMENTI SIFATIDA

Qudratov Ulugʻbek Soatmurod oʻgʻli

Oʻzbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti Xizmat faoliyatini
tarbiyaviy-psixologik taʼminlash yoʻnalishi 3-bosqich kursanti

Annotatsiya: Harbiy jamoada interaktiv muloqot jarayonida bir qator **psixologik taʼsir mexanizmlari** faoliyat koʻrsatadi. Ular shaxslararo munosabatlarning chuqurligi, muloqotning samaradorligi va jamoaviy kayfiyatni belgilaydi. Zararlanish (emotsional yuqumlilik). Bu mexanizm shaxsning **noongli tarzda guruhning umumiy psixik holatiga qoʻshilib ketishi** bilan tavsiflanadi. Masalan, harbiy mashgʻulot yoki safarbarlik paytida **bir kishining ruhiy holati** butun jamoaga tezda yuqadi. Zararlanish natijasida **guruh birligi** kuchayadi, **emotsional uygʻunlik** ortadi, ayrim hollarda esa **panika yoki stress** massaviy tus olishi mumkin.

Kalit soʻzlar: interaktiv muloqot, psixologik moslashuv, ijtimoiylashuv, harbiy muhit, harbiy xizmatchi, adaptatsion sindrom, muloqot, interaktiv muloqot, harbiy jamoa.

Harbiy jamoada muloqot kontakt oʻrnatishdan oʻzaro taʼsirni rivojlantirish va munosabatlarni shakllantirishgacha boʻlgan murakkab jarayon. Uning asosida odamlarning birgalikdagi faoliyati yotadi. Shu bois harbiy jamoada muloqotning bosh vazifasi harbiy xizmatchilar birgalikdagi faoliyatini tashkil etish muhim. Harbiylar muloqotining oʻziga xosligini tahlil qilarkanmiz, munosabatlar madaniyatini shakllantirish boʻyicha quyidagi vazifalarni ajratish maqsadga muvofiq:

- boʻlinmalarda insonparvarlik prinsiplari asosida mazmunan boy va shaklan xilma-xil muloqot uchun shart-sharoit yaratish;
- shaxsiy tarkibning maʼnaviy-axloqiy madaniyatini oshirish, kayfiyat, ehtiyojlar, jismoniy va psixologik holatni inobatga olish;

- ish yoʻnalishlarini aniq belgilash, muloqotni takomillashtirish uchun taʼsir etish usullari, vositalari va shakllarini toʻgʻri tanlash;
- shaxsning axloqiy sifatlari va individual-psixologik xususiyatlarini bilish hamda hisobga olish boʻysunuvchining kelishuvga layoqatini toʻgʻri baholash, undagi konflikt potentsialini koʻrish, harbiy jamoada ishlashga tayyorgarlik darajasini aniqlashga yordam beradi.

Muloqot odamlar oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlik va taʼsir jarayonidir. U bilish, normativ, kommunikativ va regulativ funksiyalarni bajaradi; muloqotda shaxsning sifatlari namoyon boʻladi. Muloqot ehtiyojining asosiy komponentlari axborot, emotsional va faoliyatga doir tarkiblardir.

Ijtimoiy darajaga qarab xulq qoidalari ishlab chiqiladi:

davlat fuqarolari sifatida muloqotda munosabatlar, avvalo, huquqiy meʼyorlar bilan tartibga solinadi;

funksional-rolli sohaga oid muloqotda esa xulq huquqiy meʼyorlar bilan birga kasbga xos maxsus qoidalar (harbiylarda ustavlar, yoʻriqnomalar, nizomlar) bilan boshqariladi;

shaxslararo muloqot darajasida esa munosabatlar axloq meʼyorlari bilan tartibga solinadi. Axloq meʼyorlari huquqiy kuchga ega boʻlmasa-da, shaxs tomonidan oʻzlashtirilgach, uning xulqining ichki tayanchiga aylanadi.

Harbiylarning muloqoti oʻziga xos xususiyatlarga ega. Bu oʻziga xoslik sababi harbiy mehnatning murakkab, koʻpincha ekstremal va hayot uchun xavfli sharoitlaridadir. Shu bois tinchlikda ham, urush davrida ham xizmat muloqoti shakllarini qatʼiy tartibga solish talab etiladi. Ayniqsa, bu xususiyat boshliqlar va boʻysunuvchilarning oʻzaro taʼsiri jarayonida yaqqol namoyon boʻladi.

Harbiy xizmat jarayonida interaktiv muloqot harbiy xizmatchilar oʻrtasidagi **hamkorona faoliyat jarayoni** boʻlib, unda nafaqat axborot almashinuvi, balki **umumiy maqsadlarga yoʻnaltirilgan birgalikdagi harakatlar, qarorlar va psixologik oʻzaro taʼsirlar** amalga oshiriladi. Bunday muloqot harbiy jamoaning faoliyatini tashkil etuvchi

asosiy mexanizmlardan biri sifatida shaxslar o'rtasidagi **o'zaro tushunish, koordinatsiya va emotsional birlashuvni** ta'minlaydi. Interaktiv muloqot nafaqat xizmat samaradorligini oshiradi, balki harbiy xizmatchining **psixologik barqarorligi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy o'sishini** ham rag'batlantiradi.

Interaktiv muloqot jarayonida harbiy xizmatchilar nutq orqali fikr almashish bilan bir qatorda, **birgalikdagi amaliy harakatlar, qarorlar qabul qilish, o'zaro ta'sir va baholash faoliyatida** ham ishtirok etadilar. Natijada jamoa ichida **umumiy qarashlar, qadriyatlar, psixologik uyg'unlik va hamkorlik madaniyati** shakllanadi. Bu jarayon harbiy jamoaning ijtimoiy-psixologik iqlimini barqarorlashtiruvchi muhim omil sifatida qaraladi.

Interaktiv muloqot harbiy xizmatchilarning **axborot almashish, hamkorlik qilish va birgalikda maqsadga erishish** jarayonini anglatadi. Ushbu jarayon shaxslararo o'zaro ta'sirning asosiy turi sifatida xizmat qiladi va **kommunikativ, kooperativ hamda refleksiv** komponentlarni o'z ichiga oladi. Harbiy jamoalarda interaktiv muloqotning uch asosiy shakli ajratiladi:

Kooperativ interaksiya harbiy xizmatchilar o'rtasidagi **o'zaro hamkorlik, kelishuv, moslashuv va birlashish** jarayonlarini o'z ichiga oladi.

- **Kooperatsiya** bir nechta shaxslarning umumiy maqsad yo'lida birlashgan holda faoliyat yuritishidir. Masalan, jangovar mashg'ulotda guruh a'zolarining aniq koordinatsiyasi.
- **Kelishuv** shaxsning ko'pchilik pozitsiyasini ma'qullab, o'z fikrini jamoa qarorlariga moslashtirishi.
- **Moslashuv (adaptatsiya)** shaxsning o'z xatti-harakatlarini xizmat sharoiti, buyruq yoki vaziyat talablari bilan uyg'unlashtirishi.
- **Assotsiatsiya** jamoa a'zolari o'rtasida o'xshashlik, bir-biriga nisbatan ishonch va psixologik yaqinlikning vujudga kelishi.

Ijobiy interaksiya jamoaning **psixologik birligi**, o'zaro ishonch va muloqot madaniyatining shakllanishiga yordam beradi.

Bellashuv (raqobat) shaklidagi muloqot. Bu turdagi interaktiv muloqot **raqobat va musobaqalashuv** elementlarini o'z ichiga oladi. Harbiy sohada raqobat ijobiy masalan, xizmatda intiluvchanlik, malakani oshirish; yoki salbiy kuchaygan raqobat, keskinlik, emotsional zo'riqish shaklida namoyon bo'lishi mumkin. Ijobiy raqobat shaxslarni **ko'nikmalarni takomillashtirish, strategik fikrlash va tashabbuskorlikni rivojlantirishga** undaydi. Ammo haddan ortiq raqobat holatlarida shaxslararo ziddiyatlar, **psixologik charchoq va motivatsiya pasayishi** kuzatiladi.

Salbiy (konfliktogen) muloqot. Bu turdagi interaktiv o'zaro ta'sirda **konflikt, qarama-qarshilik va dissonans** holatlari ustunlik qiladi. Harbiy xizmatdagi keskinlik, yuqori javobgarlik va me'yoriy cheklovlar sharoitida bunday vaziyatlar tabiiy hisoblanadi. Salbiy interaksiya jamoa samaradorligini pasaytiradi, biroq to'g'ri boshqarilgan holda u **rivojlanish omiliga** aylanishi mumkin. Konfliktlarning konstruktiv yechimi harbiy jamoaning psixologik yetukligini ko'rsatadi.

Assertivlik harbiy xizmatchining o'z xulq-atvorini **mustaqil tartibga solish**, tashqi bosim va baholardan **ortiqcha qaram bo'lmaslik**, shuningdek, **shaxsiy mas'uliyatni** o'z zimmasiga olish qobiliyatidir. Assertiv xulq harbiy shaxsning ichki intizomi, psixologik barqarorligi va muloqot madaniyatining asosini tashkil etadi. Assertiv xulqning asosiy tamoyillari:

1. **Mas'uliyatni qabul qilish.** O'z xulqi uchun javobgarlikni anglash va boshqalarga ayb yuklamaslik.

2. **O'zini va boshqalarni hurmat qilish.** Harbiy jamoada o'zaro hurmatning mavjudligi muloqot samaradorligini oshiradi.

3. **Halollik, ochiqlik va samimiy muloqot.** Fikrni konstruktiv tarzda ifodalash, boshqani ruhiy jihatdan ranjitmasdan o'z nuqtai nazarini bildirish.

4. **Ishonch va pozitiv munosabat.** O'ziga ishonch va kasbiy kompetensiya bilan birga ijobiy ruhiy holatni saqlash.

Assertiv xulq interaktiv muloqotda harbiy xizmatchiga **emotsional barqarorlik, konstruktiv muloqot uslubi, liderlik qobiliyatlarini** rivojlantirish imkonini beradi.

Suggestiya. Maqsadli, dalilsiz psixologik ta'sir bo'lib, unda ma'lumot **tanqidsiz qabul qilinadi**. Harbiy sharoitda bu mexanizm buyruqni so'zsiz bajarish, tezkorlik va intizomni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ta'sirning samaradorligi **aniq, obrazli va tushunarli so'zlardan** foydalanish darajasi bilan belgilanadi.

Ishontirish mantiqiy dalillar asosida **anglangan va tahlil qilingan qabulga** erishish mexanizmidir. Bu mexanizm rahbar va bo'ysunuvchilar o'rtasida **tashabbusni qo'llab-quvvatlash, axborotga asoslangan qarorlar** qabul qilish jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Taqlid boshqalarning xulqini o'rnak sifatida qabul qilish va uni qayta ishlab, o'z xatti-harakatida namoyon etish jarayonidir. Harbiy jamoalarda **katta lavozimdagi shaxsga** taqlid qilish ijtimoiy norma sifatida shakllangan. Ichki (qadriyatli) taqlid tashqi (xulqiy) taqliddan oldin shakllanadi; bu jarayon **shaxsiy o'sish va intizomni mustahkamlashga** xizmat qiladi.

Manipulyatsiya yashirin psixologik ta'sir shakli bo'lib, unda bir shaxs boshqa shaxsda o'z hozirgi istaklariga mos kelmaydigan xatti-harakatni **noaniq tarzda qo'zg'atadi**. Harbiy jamoalarda manipulyatsiya ko'proq **ta'sirchan yetakchilar** tomonidan yoki **muomala etikasining buzilishi** holatlarida namoyon bo'lishi mumkin. Shu sababli, bunday mexanizmlarni aniqlash va boshqarish psixologik madaniyatning muhim qismidir.

Harbiy xizmatchilarda interaktiv muloqot quyidagi ijobiy natijalarni ta'minlaydi:

- **Umumiy maqsadga erishish samaradorligi.** Jamoa a'zolari o'z resurslarini birlashtirib, **sinergik ta'sir** yaratadi.
- **Shaxsiy rivojlanish.** O'zini anglash, o'zini boshqarish, emotsional nazorat va ijtimoiy kompetensiyalar shakllanadi.
- **Jamoaviy jipslik.** Kooperativ muloqot orqali **o'zaro ishonch va jamoaviy ruh** mustahkamlanadi.
- **Axloqiy qadriyatlarning shakllanishi.** Taqlid, ishontirish va emotsional zararlanish orqali harbiy axloq me'yorlari sadoqat, fidoyilik, halollik shakllanadi.

Harbiy jamoalarda interaktiv muloqot **axborot almashinuvi, hamkorona faoliyat va ijtimoiy-psixologik o‘zaro ta’sirni** o‘z ichiga olgan murakkab tizimli jarayondir. U harbiy xizmat samaradorligi, jamoaviy ruh va shaxsiy o‘shining **psixologik asosi** sifatida namoyon bo‘ladi. Interaktiv muloqotning samaradorligi ko‘p jihatdan: o‘zaro ta’sir shakli (kooperativ, raqobatli, konfliktogen), harbiy xizmatchilarning assertivlik darajasi, psixologik ta’sir mexanizmlaridan ongli foydalanish madaniyatiga bog‘liq. Shu bilan birga, interaktiv muloqot shaxsning **psixologik barqarorligi, kommunikativ yetukligi va kasbiy shakllanishi** uchun muhim ijtimoiy resurs hisoblanadi. Shunday qilib, harbiy xizmatchilarda interaktiv muloqotni ilmiy jihatdan tahlil qilish va amaliyotda rivojlantirish, ularni **psixologik tayyorlov tizimiga** integratsiya qilish zamonaviy harbiy ta’lim va boshqaruv psixologiyasining dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Крупник Е.П., Сизова Т.Б. Теоретические аспекты психологической культуры межличностных взаимодействий. – М., 2001 г.
2. Лазарев В.П., Федотов А.А. Педагогические основы формирования уставных взаимоотношений личного состава полка (корабля). – М., 2007 г.
3. Маклаков А.Г. Психология и педагогика. Военная психология. – СПб., 2004 г.
4. Веремчук В.И. Социальные характеристики и особенности процесса социализации личности офицера в условиях модернизации Вооруженных Сил Российской Федерации / В.И. Веремчук, М.В. Барановский // Военный академический журнал. 2017. № 6 (67). С. 269-299.
5. Быченко Ю.Г. Обновление человеческого потенциала в условиях перехода России на инновационный путь развития / Ю.Г. Быченко // Известия Саратовского военного института войск национальной гвардии. 2020. № 1. С. 182-186.